

Napětí na pozadí pohrom: Klimatická krize jako výzva teorii mimořádného vládnutí

Jan Géryk*

Abstrakt: Diskusní příspěvek ke knize Jakuba Dienstbiera *Teorie mimořádného vládnutí* vychází z východiska, v němž s rozvojem moderního státu došlo k rozšíření referenčních objektů hodných ochrany s ohledem na daný normativní řád, a to i na referenční objekty nepolitického charakteru. Tento vývoj představuje výzvu pro klasický model mimořádného vládnutí, jenž reaguje především na dočasné hrozby politického charakteru ohrožující stát a jeho instituce a jehož účelem je ochrana systémového statu quo. Klimatická krize, která nám v textu slouží jako příklad vleklého nepolitického ohrožení, jež je navíc spoluvytvářeno stávajícím společensko-politickým systémem, vznáší otázku po alternativních reakcích na ohrožující situace (což je širší pojem než mimořádné vládnutí). V článku představíme resilientní a revoluční přístup k ohrožujícím situacím. V závěrečné části článku pak předestřeme argument, podle něhož by klimatická krize podle Dienstbierových kritérií spadala do stavu napětí, tedy ohrožující situace, jež však ještě není mimořádnou, protože nenaplnuje kritéria naléhavosti a intenzity. Pro práci s klimatickou krizí jako situací mimořádnou, pak navrhneme alternativní kritérium mimořádnosti, kterým je nezvratnost, předbíhá-li časově naléhavost i intenzitu.

Klíčová slova: ohrožující situace, krize, mimořádnost, revoluce, resilience, klimatická krize, nezvratnost

Úvod

Zatímco historicky byly přírodní pohromy v řadě právních systémů považovány za „skutky Boží“, a tedy za něco mimo lidskou kontrolu a zodpovědnost,¹ v moderních západních společnostech se člověk stává čím dál více někým, kdo může přírodním silám aktivně čelit.² Toto postavení člověka vůči přírodě je umožněno jednak vědeckým a technologickým rozvojem, který umožňuje mimořádné přírodní události předpovídat a alespoň do určité míry zabraňovat jejich negativním následkům, jednak specifickým étosem modernity, v jehož rámci se člověk snaží dostat svět kolem sebe pod svou plnou kontrolu. Podle teorie *dynamické stabilizace*, formulované sociálním teoretikem Hartmutem Rosou, mohou moderní společnosti udržet svůj institucionální *status quo* jen za podmínek

* Mgr. et Mgr. Jan Géryk, Ph.D., výzkumný pracovník, Centrum pro teoretická studia (Společné pracoviště Univerzity Karlovy a Akademie věd České republiky). E-mail: geryk@cts.cuni.cz. ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0792-1713>. ResearcherID: IQU-7587-2023. Tento výstup vznikl v rámci programu *Cooperatio*, poskytovaného Univerzitou Karlovou, vědní oblast TRAN, řešeného na Centru pro teoretická studia (Společném pracovišti Univerzity Karlovy a Akademie věd České republiky).

1 SOMMARIO, Emanuele. Conclusions: One Law to Bind Them All: International Law and Disaster Resilience. In: HERWIG, Alexia – SIMONCINI, Marta (eds.). *Law and the Management of Disasters: The Challenge of Resilience*. Oxford: Routledge, 2017, s. 245.

2 Ira Helsloot a Arnout Ruitenberg skutečnost této proměny glosují na nizozemských reáliích ještě v průběhu 20. století, když uvádí, že 1835 obětí povodní v roce 1953 bylo vykládáno jako „Boží zásah“ mimo vládní odpovědnost, kdežto 22 obětí výbuchu skladu zábavní pyrotechniky v roce 2000 bylo interpretováno jako nepřijatelné vládní selhání. HELSLOOT, Ira – RUITENBERG, Arnout. Citizen Response to Disasters: A Survey of Literature and Some Practical Implications. *Journal of Contingencies and Crisis Management*. 2004, Vol. 12, No. 3, s. 99.

ekonomického růstu, technologického zrychlení a kulturních inovací, což vede k nutnosti učinit co největší část světa spočítatelnou a ovladatelnou.³ V rámci modernity si tak již člověk nemůže dovolit považovat přírodní mimořádnosti za „osud“, neboť závažnější škody, které by „ponechání osudu“ způsobilo, by byly rizikem i pro institucionální *status quo*.

Jednou z klíčových institucí, které ovladatelnost světa zajišťují, je stát. A jak vyplývá z úvodních poznámek, členové moderní společnosti od státu očekávají nejen to, že bude bránit své území před vnějšími či vnitřními *politickými* hrozbami, ale také to, že bude k dynamické stabilizaci přispívat i kontrolou *tržních* či *přírodních* sil. Znatelně se proto rozšiřuje okruh toho, co Jakub Dienstbier označuje za *referenční objekty* hodné ochrany s ohledem na daný normativní řád. Okruh oblastí, do nichž orgány veřejné moci zasahují, za posledních sto let enormně narostl, ať už jde o aktivitu „*ve sféře ekonomické, sociální, kulturní, environmentální, zdravotní nebo informačních a komunikačních technologií*“,⁴ přičemž ochranu referenčních objektů z těchto sfér stanovuje i na ústavní úrovni.⁵

S rozšířením okruhu referenčních objektů hodných ochrany ze strany státu se logicky rozšiřuje také okruh toho, co státní instituce považují za mimořádné situace a rizika k nim vedoucí. Problémem, kterým se budeme zabývat v následujícím textu, je to, že některá z těchto rizik představují teoretickou i praktickou výzvu pro *klasický model* mimořádného vládnutí. Tento klasický model, vycházející z inspirace starořímským institutem diktatury a ve 20. století reprezentovaný například koncepcí *komisařské diktatury* v díle Carla Schmitta, si můžeme vymežit třemi charakteristikami: 1) jde o model vypracovaný především pro reakci na politické hrozby, kdy jsou referenčními objekty stát a ústavně-politický řád; 2) typicky počítá s mimořádnými situacemi krátkodobého, respektive dočasného charakteru; 3) cílem mimořádného vládnutí je zde obnovení *statu quo* panujícího před vypuknutím mimořádné situace.⁶

V následujících částech článku nejprve rozvedeme úvahu, podle níž zvláště ochrana nepolitických referenčních objektů vnáší do problematiky mimořádného vládnutí novou (dlouhodobou) temporalitu, čímž se ukáže jako užitečné rozlišovat mezi *mimořádným* a *krizovým* vládnutím.⁷ Následně se zaměříme na to, jak ochrana nepolitických referenčních objektů může směřovat proti ochraně politických referenčních objektů. To se děje

³ ROSA, Hartmut. *The Uncontrollability of the World*. Cambridge: Polity Press, 2020, s. 8–9, 87.

⁴ DIENSTBIER, Jakub. *Teorie mimořádného vládnutí*. Praha: Wolters Kluwer ČR, 2024, s. 5, 9.

⁵ Dienstbier jako jeden z příkladů uvádí čl. 5 polské ústavy: „*Polská republika střeží nezávislost a nenarušitelnost svého území, zajišťuje svobodu a práva osob a občanů, bezpečnost občanů, střeží národní dědictví a zajišťuje ochranu životního prostředí dle principů udržitelného rozvoje.*“ Ibidem, s. 105.

⁶ Cílem diktatury je podle Schmitta chránit konkrétní ústavu před útoky na ni, přičemž komisařská diktatura chrání právě tu ústavu, z jejichž ustanovení činí výjimky – a to činí právě za účelem její ochrany. Dočasnost pak Schmitt spojuje mimo jiné s institutem komisařství v raně novověkém pojetí Jeana Bodina, kdy je komisař orgánem veřejné moci, jenž je jmenován za účelem provedení specifického úkolu a jehož mandát je časově omezený splněním tohoto úkolu. SCHMITT, Carl. *Dictatorship*. Cambridge: Polity Press, 2018, s. 118, 25. Pro účely našeho textu pak stojí za zmínku předmluva ke třetímu vydání *Die Diktatur* z roku 1964, kde Schmitt reflektuje vývoj od klasického policejního a vojenského stavu obležení (*Belagerungszustand*) 19. století k finančním, ekonomickým a sociálním výjimečným stavům (*Ausnahmezustand*) 20. století. Ibidem, s. xxxi.

⁷ V kontextu legislativních i judikturních reakcí evropských států na finanční a hospodářskou krizi z let 2008–2013 se takto ptají Xenophon Contiades a Alkmene Fotiadouová: „*Je krizové právo právem mimořádných situací?*“ CONTIADES, Xenophon – FOTIADOU, Alkmene. *The Resilient Constitution: Lessons from the Financial Crisis*. In: HERWIG, Alexia – SIMONCINI, Marta (eds.). *Law and the Management of Disasters*, s. 195.

tehdy, když si s nepolitickými mimořádnými situacemi stávající politický (či politicko-ekonomický) řád nedovede poradit, nebo v případech, kdy ke vzniku takových mimořádných situací fungování stávajícího politicko-ekonomického řádu přímo přispívá. To nás povede k otázce, kterou si právě v kontextu proměny státu „*ve stát všestranně pečovatelský*“ klade i Jakub Dienstbier: „*[P]roč by mělo být mimořádné vládnutí výlučně orientováno do minulosti, snažící se obnovit status quo ante, tj. před začátkem mimořádné situace?*“⁸

V reakci na tuto novou konstelaci, kterou vytváří ochrana nepolitických referenčních objektů, se nám pak vyjeví dva alternativní modely reakcí na mimořádné/krizové (nejobecnějším termínem *ohrožující*) situace. Zatímco *klasický model* chápeme jako krátkodobý/dočasný a ústavně-politický *status quo* chránící, *revoluční model* budeme chápat jako krátkodobý/dočasný, avšak ústavně-politický *status quo* nahrazující, a konečně *resilientní model* jako dlouhodobý/trvalý a ústavně-politický *status quo* postupně se adaptující na změněné podmínky (tedy ani konzervující, ani revolučně nahrazující).⁹ Referenčním objektem, na kterém budeme demonstrovat výše uvedené úvahy, bude planetární klima a ohrožující situací klimatická krize, reprezentovaná pro jednoduchost především globálním oteplováním a jeho dopady.

Závěrem úvodních úvah ovšem ještě zmiňme, že všeobecně pečovatelská role státu a rozšíření okruhu rizik, která stát slibuje zvládnout a mít pod kontrolou – což přispívá k již tak rostoucí komplexitě společnosti –, nepředstavuje výzvu pouze pro vládnutí mimořádné, ale i pro vládnutí řádné. Filozof Giorgio Agamben například uvádí, že současné (evropské) vlády již vzdaly snahu vládnout nad příčinami krizí a problémů a zaměřují se přinejlepším na kontrolu a regulaci jejich důsledků. Za těchto podmínek se pak krizové vládnutí překrývá s normálním a politika se stává „krizovým managementem“.¹⁰

Tím, že určitou situaci prohlásíme za krizovou, se pokoušíme daný problém depolitizovat. Politika, jak ji ve své klasické stati o dvou pojmech svobody pojímá Isaiah Berlin, spočívá na pluralitě společenských cílů. Zato tam, kde „*ohledně cílů panuje souhlas, zbyvají výlučně otázky prostředků, a ty nejsou politické, nýbrž technické*“.¹¹ Za normální situace je tedy podezřelé, pokud se někdo „*snaží složitost dané společnosti zjednodušit absolutizací několika ideologických hesel nebo kvantitativních ukazatelů*“. Naopak krizi bychom mohli definovat jako „*období, kdy je legitimní na komplexní společnost nahlédnout zjednodušeně tak, že se jeden z ukazatelů, jenž nabývá takových hodnot, které by mohly ohrozit stabilitu systému jako celku, přece jen upřednostní*“.¹² Jinými slovy, v období krize je legitimnější než za normální situace přejít od *plurality cílů* k jasnější *hierarchii cílů* a napnout celospolečenské úsilí jedním směrem.¹³

⁸ DIENSTBIER, Jakub. *Teorie mimořádného vládnutí*, s. 40.

⁹ Podle zastánců resilientního přístupu (nejen v právu), například filosofky Alice Koubové, je tento přístup „*radikálnější než revoluce, protože v kalibraci moci, nepřetrhává svaly*“.⁹ KOUBOVÁ, Alice. Společenská odolnost – rámování perspektivy a metodologická východiska. In: KOUBOVÁ, Alice – BARONOVÁ, Barbora. *Odolná společnost: Mezi bezmocí a tyranii*. Praha: wo-men ve spolupráci s Filozofickým ústavem AV ČR, 2023, s. 10.

¹⁰ AGAMBEN, Giorgio. From the State of Control to a Praxis of Destituent Power. In: WILMER, S. E.; ŽUKAUSKAITĖ, Audronė (eds.). *Resisting Biopolitics: Philosophical, Political, and Performative Strategies*. New York: Routledge, 2015, s. 23, 22; GÉRYK, Jan. *Společnost úzkosti: Jak souvisí politika, čas a duševní zdraví*. Brno: Host, 2023, s. 324.

¹¹ BERLIN, Isaiah. *Čtyři eseje o svobodě*. Praha: Prostor, 1999, s. 215.

¹² GÉRYK, Jan. Bytí v odstupu. In: *H70* [online]. 17. 6. 2024 [cit. 2025-04-21]. Dostupné z: <https://www.h70.cz/clanky/13941-byti-v-odstupu>.

¹³ Podle filosofky Terezy Matějčkové, která v tomto navazuje na teorii funkční společenské diferenciacce rozpracovanou

Tento postup ovšem začíná být problematický v následujících situacích: 1) v době, kdy jedna krize následuje druhou, takže se politici jen velmi těžko dostanou k normálnímu (tzn. nikoli mimořádnému) vládnutí; 2) za podmínek tzv. polykrize, kdy zde společnost sužuje několik závažných krizí současně (takže se – možná nechtěně – navracíme do normální „politické“ situace rozhodování mezi vícero cíli v momentě, kdy je třeba na více frontách jednat „krizově“); 3) v situaci, jejíž naléhavost a intenzita ještě nedosáhly takové úrovně, abychom ji nazývali mimořádnou, nicméně která představuje trvalé riziko, jež svádí k tomu vládnout ve výše nastíněném krizovém (byť ne v právním smyslu mimořádném) režimu vládnutí. V další části textu nás bude zajímat právě tento třetí moment, jež konfrontujeme s klasifikací mimořádných a dalších ohrožujících situací, se kterou přichází Jakub Dienstbier ve své *Teorii mimořádného vládnutí*. To, co se označuje jako klimatická krize, nám bude představovat specifický fenomén, který může některé Dienstbierovy úvahy dále rozvíjet a také problematizovat.

1. Temporalita klimatické krize a resilientní model

Rozdíl mezi mimořádným a krizovým vládnutím, jak nám vyplývá z úvodu článku, můžeme vystihnout tak, že krizové vládnutí nastává v momentě, kdy politická reprezentace odhlíží od plurality politických cílů a jeden z cílů se stává celospolečensky prioritním. Lze uvést příklady, kdy se prioritními cíli staly v období hospodářské krize snížení rozpočtového deficitu (na úkor sociálního smíru), v období pandemie snížení počtu nakažených či obsazenosti nemocničních lůžek (na úkor duševního zdraví obyvatelstva zhoršeného sociální izolací) nebo v období blízkého válečného konfliktu zajištění vojenské bezpečnosti (na úkor ekologické transformace). Přičemž k tomu docházelo bez ohledu na to, zdali se přikročilo k právním instrumentům mimořádného vládnutí, nebo ne. Z tohoto pohledu bychom tedy mohli krizové vládnutí považovat spíše za pojem primárně politický, a nikoli právní,¹⁴ jakkoli je v obdobích krize možné identifikovat i určitý právní/legislativní styl spočívající například v přijímání většího množství kazuistických předpisů, ve zrychleném projednávání zákonů či v dočasných normách, jež provizorně překlenují absenci právní úpravy do té doby, než se přijme úprava plnohodnotná.¹⁵

Pojem krize se tak s pojmem mimořádné situace, jak jej definuje Jakub Dienstbier, nemusí zcela překrývat. Dienstbier jako mimořádné označuje až takové ohrožující situace, které dosáhnou určité naléhavosti a intenzity. Pokud jsou takové situace náhlé, používá

Niklasem Luhmannem, jde ovšem o značně složitý podnik. Problémem nejen pro klimatické aktivisty je podle Matějčkové skutečnost, že moderní společnost diferencovaná na funkční subsystémy se svými vlastními diskurzemi (ekonomika, věda, právo) není oslovitelná jako jeden celek, a proto není v její povaze „poslouchat“. MATĚJČKOVÁ, Tereza. *Bůh je mrtev. Nic není dovoleno*. 2. vydání. Praha: Echo Media, 2024, s. 266. Samotná skutečnost funkční diferenciaci společnosti znamená výzvu pro mimořádné vládnutí, které je naopak krokem k (dočasné) dediferenciaci společnosti.

¹⁴ Zde poznamenejme, že se pohybujeme v oblasti teoretického pojmosloví a odhlížíme tak od legálních definic krizových situací, jakou nalezneme třeba v krizovém zákoně. Podle té je krizovou situací „mimořádná událost podle zákona o integrovaném záchranném systému, narušení kritické infrastruktury nebo jiné nebezpečí, při nichž je vyhlášen stav nebezpečí, nouzový stav nebo stav ohrožení státu“. Viz § 2 písm. b) zákona č. 240/2009 Sb., o krizovém řízení.

¹⁵ Michal Říha v kontextu dočasnosti zákonů zmiňuje jako nástroj tzv. stmívací klauzuli (*sunset clause*), která „signalizuje, že se jedná o provizorní právní úpravu“ a vytváří tlak na zákonodárce, aby plnohodnotnou normu přijal co nejdříve. Takovou stmívací klauzuli může být například ustanovení stanovující zrušení zákona po uplynutí určité doby. ŘÍHA, Michal. Dočasnost zákona jako hodnota chťená a nechtěná. *Acta Universitatis Carolinae – Iuridica*. 2020, roč. 66, č. 1, s. 74.

pro ně pojem *pohroma*, pokud jsou vleklé, jde o *deprese*. Naproti tomu náhlé situace nižší (ale přitom ohrožující) intenzity označuje jako *nehody*, kdežto vleklé situace nižší ohrožující intenzity jako stavy *napětí*, přičemž nehody a napětí jsou pro Dienstbiera ještě situacemi řádnými. To zejména proto, že při nehodách a ve stavu napětí coby řádných situacích si lze poradit „za pomoci jinak obvyklých prostředků a procedur ze strany normálně fungujících institucionálních aktérů“.¹⁶

Pro naše úvahy bude zajímavá zvláště situace napětí (vleklá ohrožující situace nižší intenzity), neboť právě během ní zpravidla hovoříme o krizi, která ještě není mimořádnou situací. Jinými slovy, za podmínek napětí sice ještě jednají standardní institucionální aktéři, a to obvyklými procedurami, ovšem diskurzivně již situaci rámuje jako krizovou. Zde lze opět s Xenophonem Contiadesem a Alkmene Fotiadovou připomenout finanční a hospodářskou krizi z let 2008–2013, kdy se alespoň v evropských zemích vlády neuchylovaly k vyhlášení výjimečných stavů, nicméně kdy byla „nouze“ používána třeba soudy jako standard pro posouzení ústavnosti úsporných opatření. Podle Contiadesa a Fotiadové právě dlouhodobá a potenciálně společensky transformační povaha krizí, jakou byla výše zmíněná hospodářská, vede k tomu, že se v právních rádech k jejich zvládnutí hledají jiné cesty než vyhlášení specifického výjimečného stavu.¹⁷

Ze sociologického pohledu bychom právě napětí mohli považovat za paradigmatický stav dnešní doby, neboť dobře odráží charakteristiku současné společnosti jako *rizikové*, jak ji typicky pojímá Ulrich Beck. Riziko podle Becka není výjimkou nebo přechodným stavem, ale coby „trvalá, ale zároveň neurčitá hrozba“ spíše „normálním stavem“.¹⁸ Nová globální rizika, jakým je pro Becka třeba riziko radioaktivního zamoření, nemusí být zrovna naléhavá a intenzivní, ale jsou stále latentně přítomná, což v nás nemusí vyvolávat přímý *strach*, ale právě spíše úzkostnou nejistotu – *napětí*.¹⁹ Typickou charakteristikou takového rizika je to, že jde o ohrožení, „kterému nelze při jakémkoli úsilí uniknout“.
„Bídě se dá zamezit, nebezpečím atomového věku nikoliv,“ shrnuje Beck.²⁰

Dalším typickým příkladem takového latentně stále přítomného ohrožení je to, co označujeme jako klimatickou krizi či klimatickou nouzi. Její dvojí temporalitu dobře vystihuje Jocelyn Staceyová. Podle této autorky klimatickou krizi pociťujeme jednak skrze akutní, jednotlivě vypuknuvší krátkodobé projevy typu požárů, povodní či vln veder, ale zároveň i jako něco těžko postihnutelného, jako „*hluk na pozadí, směřující k tomu nejhoršímu, co teprve přijde*“.²¹ Dienstbierovou terminologií tedy můžeme klimatickou krizi charakterizovat tak, že zde máme dlouhotrvající *šum napětí na pozadí výbuchů nehod a pohrom*.

¹⁶ DIENSTBIER, Jakub. *Teorie mimořádného vládnutí*, s. 19–20, 6.

¹⁷ CONTIADES, Xenophon – FOTIADOU, Alkmene. *The Resilient Constitution*, s. 192, 195.

¹⁸ ŠTAHEL, Richard. *Pojem krízy v environmentálnom myslení*. Bratislava: IRIS, 2019, s. 153.

¹⁹ Zejména v návaznosti na teologa Paula Tillicha na jiném místě rozlišuji mezi strachem a úzkostí. Zatímco strach máme z nějakého konkrétního objektu, kterému můžeme s odvahou čelit, u úzkosti takový konkrétní objekt chybí. Viz GÉRYK, Jan. *Společnost úzkosti*, s. 49. Toto rozlišení považuji za důležité i pro politické rozhodování, kdy se s konkrétní hrozbou můžeme pomoci nástroji mimořádného vládnutí vypořádat lépe než s hrozbou abstraktní, představovanou u Dienstbiera zejména stavem napětí.

²⁰ BECK, Ulrich. *Riziková společnost: Na cestě k jiné moderně*. 2. vydání. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2004, s. 10, 9.

²¹ STACEY, Jocelyn. The Public Law Paradoxes of Climate Emergency Declarations. *Transnational Environmental Law*. 2022, Vol. 11, No. 2, s. 304. K tomu spolu se Staceyovou dodejme, že jedním z projevů klimatické krize je také to, že se zvyšuje četnost právě i zmíněných akutních projevů (meteorologických extrémů). Ibidem, s. 298.

Dienstbier pak podle mého soudu správně vyhodnocuje, že pro každý ze dvou základních temporálních projevů krize (byť nehovoří výslovně o krizi klimatické) se hodí jiný model mimořádného vládnutí. Zatímco pro náhlé mimořádné situace (pohromy) doporučuje *dualistický ex ante model* vyznačující se vyhlášením výjimečného stavu, a tedy striktním oddělením řádného a mimořádného právního stavu, pro vleklé mimořádné situace (tedy deprese, neboť napětí za mimořádnou situaci ještě nepovažuje) upřednostňuje *monistický ex post model*, spočívající zejména v *ad hoc* zákonodárství pružně se přizpůsobujícím krizové situaci.²² Monistický *ex post* model je tedy charakteristický tím, že „*nevybočuje z běžného způsobu vládnutí právními prostředky, tj. nevytváří výrazněji specifický režim pro mimořádné vládnutí*“. Proto je u něj – zvláště při jeho použití během dlouhodobých ohrožujících situací – pravděpodobnější, že dojde k tomu, že se z (původně reaktivní) právní úpravy zaměřené na řešení konkrétní situace nakonec stane nová normalita.²³

Omezíme-li se na dlouhodobé ohrožující situace, pro které se hodí lépe, můžeme Dienstbierův monistický *ex post* model srovnat s modelem, který jsme v naší úvodní klasifikaci označili jako resilientní. Teorie společenské odolnosti, z nichž tento model vychází, jsou totiž spíše monistické než dualistické, a to v tom smyslu, že krize pro ně „*nepředstavuje něco výlučně cizorodého*“,²⁴ něco, co by se mělo vyčlenit mimo normální situaci, například do prostoru výjimečného stavu.

Teorie odolnosti (resilience) vycházejí z obecných teorií systémů a prolínají se tak řadou oborů. Například v kontextu vývojové psychologie (kdy je systémem lidský jedinec) používá Ann Mastenová tuto definici: „*Odolnost představuje schopnost adaptace a přežití systému poté, co došlo k jeho narušení, často se týká procesu obnovení funkční rovnováhy a někdy označuje proces úspěšné transformace do nového stabilního funkčního stavu.*“²⁵ V oblasti práva se proto jeví jako užitečné propojit tyto teorie s koncepcemi reflexivního práva, v jejichž rámci se zdůrazňuje schopnost právních systémů učit se na základě kontaktů s jejich prostředím, tedy jinými společenskými subsystémy. Zároveň se reflexivní právo nesnaží ani tak regulovat výstup společenského procesu jako spíše nastavit procesy tak, aby mohlo docházet k samoregulaci uvnitř dílčích společenských subsystémů.²⁶ Vzhledem k této snaze o kontinuální adaptaci systému, která je jak reaktivní, tak preventivní, můžeme srovnání resilientního modelu s Dienstbierovou klasifikací uzavřít podobně jako Pavel Ondřejek v jeho diskuzním příspěvku v tomto čísle. Podle Ondřejka

²² DIENSTBIER, Jakub. *Teorie mimořádného vládnutí*, s. 195.

²³ *Ibidem*, s. 173, 176. Směrem k této charakteristice monistických *ex post* modelů zaznívá i kritika. Dienstbier poukazuje například na britskou protiteroristickou legislativu, přijatou původně s časovým a místním omezením, která se však následně rozšířila na celé území státu a začala se používat i pro řešení otázek, které s terorismem nesouvisely. *Ibidem*, s. 176.

²⁴ KOUBOVÁ, Alice. Společenská odolnost očima veřejných aktérů. In: KOUBOVÁ, Alice – BARONOVÁ, Barbora. *Odolná společnost: Mezi bezmocí a tyraní*, s. 366.

²⁵ Citace z KOUBOVÁ, Alice. *Společenská odolnost – rámování perspektivy a metodologická východiska*, s. 14.

²⁶ GARMESTANI, Ahjond S. – HARM BENSON, Melinda. A Framework for Resilience-based Governance of Social-Ecological Systems. *Ecology and Society*. 2013, Vol. 18, No. 1, Art. 9, s. 3–4. Zároveň pod vlivem teorií resilience dochází k tomu, že se potýkání s ohrožujícími situacemi decentralizuje. Součástí krizového managementu tak nejsou jen centrální orgány státní moci, ale nejrůznější složky společnosti na nižších úrovních. Členové místních komunit, podnikatelský sektor, nevládní i mezinárodní organizace – ti všichni mají svou roli v rámci připravenosti společnosti na ohrožující situaci. Viz STACEY, Jocelyn. *The Public Law Paradoxes of Climate Emergency Declarations*, s. 301–302.

„[p]řízpůsobení právního řádu mimořádné situaci [...] probíhá na základě určitých předem daných předpokladů, ovšem konkrétní podoba se odvíjí až od rozhodnutí poté, co krize nastala,“ a proto nelze dost dobře rozlišit mezi tím, zda jde o model *ex ante* nebo *ex post*.²⁷

2. Revoluční nahrazení namísto adaptace

Kontinuální adaptace systému na proměnlivost prostředí představuje zásadní charakteristiku resilientního modelu, odlišující jej od modelů klasického i revolučního. Jak shrnuje Alice Koubová, společenská odolnost „nemá zajistit ochranu či návrat k navykému způsobu života, pevnou hradbu proti otřesům“, ovšem není „ani silou revoluční ve smyslu úplného převrácení pořádků“. Díky společenské odolnosti budeme podle Koubové „schopni krize nevytěšňovat, ale koordinovaně a nezkratkovitě v nich vydržet jednat a měnit se“.²⁸

Podle zastánců revolučního modelu jednání v mimořádných situacích je ovšem přesně tato kontinuální adaptace terčem kritiky. Proč bychom si měli vystačit s prospíváním v ne zcela ideálních podmínkách a s adaptací na proměny prostředí? Proč neuvažovat o opuštění stavu napětí (byť koordinovaně zvládatelného) a dosažení úplné normality? Například filosof Jan Motál tak odolnost označuje za pouhou hojivou náplast, „jakou si dáváme na puchýře či oděrky při náročné túře. Ale kam naše cesta vede? Jakou máme vizi?“²⁹ Resilientní model a v tomto smyslu i model reflexivní právní racionality by podle Motála byly projevy „ryzí instrumentality“, přičemž potřebujeme naopak návrat k substanci, k nové systémové vizi.³⁰ V Dienstbierově terminologii bychom tedy tuto kritiku teorie společenské odolnosti mohli shrnout tak, že resilientní přístupy jsou užitečné v tom, aby systém lépe zvládal stav napětí a aby potenciálně mohl zabránit přechodu ze stavu napětí k naléhavějším a intenzivnějším stavům deprese či přímo katastrofy, nicméně samy o sobě nepostačují k tomu, aby systém navrátily do stavu normality, neboť k tomu je potřeba substantivní vize této normality. V revolučním modelu jednání v ohrožujících situacích pak touto normalitou není normalita předkrizová, ale normalita nová.

Dienstbierem podávané příklady ohrožujících situací ve stavu napětí, z nichž bychom se do normality chtěli dostat, se však týkají zejména „období řešení teroristické hrozby mimo dobu rozsáhlého útoku a bezprostředně po něm, úvodní fáze hybridní kampaně (hybridního válčení)“ nebo takových ohrožení ze strany politického extremismu, která vyžadují použití nástrojů nad rámec normality.³¹ Tyto příklady mají společné to, že jde

²⁷ ONDŘEJEK, Pavel. Přízpůsobování právního řádu mimořádné situaci. *Právník*. 2025, roč. 164, č. 12, s. 1186. Na tomtéž místě pak Ondřejek uvádí, že reflexivní přízpůsobování právního řádu mimořádným situacím podle něj představuje výzvu i pro druhé Dienstbierovo klasifikační kritérium, a nelze jej tedy jednoznačně charakterizovat „ani jako monistický, ani jako dualistický model mimořádného vládnutí“. Pokud budeme koncept reflexivního práva číst optikou teorie resilience – pro kterou krize vlastně nepředstavují cizorodý prvek ve fungování systému – příkláněl bych se k jeho charakteristice jako spíše monistického.

²⁸ KOUBOVÁ, Alice. *Společenská odolnost očima veřejných aktérů*, s. 365, 364.

²⁹ MOTÁL, Jan. V divočině musíme být vytrvalí. *Host*. 2024, roč. 40, č. 1, s. 45.

³⁰ *Ibidem*, s. 47.

³¹ DIENSTBIER, Jakub. *Teorie mimořádného vládnutí*, s. 20–21. Dienstbier zde vysvětluje, že i v rámci normality se samozřejmě za účelem prevence počítá s dlouhodobými represivními či akomodativními nástroji zaměřenými proti hrozbám ze strany antisystémových politických sil, což odpovídá konceptu obranyschopné demokracie.

o klasické ohrožující situace politického charakteru, u nichž je referenčním objektem stávající společensko-politický řád, a nástroje mimořádného vládnutí by tak měly sloužit k jeho ochraně. A co je ještě důležitější – zdroje ohrožení jsou v těchto příkladech danému ochraňovanému řádu vnější. Pokud by však Dienstbier mezi příklady ohrožujících situací ve stavu napětí zahrnul i klimatickou změnu, musel by se podrobněji vypořádat s argumenty těch kritiků, kteří zdroj tohoto ohrožení vidí ve fungování stávajícího společensko-politického řádu samotného. V takovém případě by podle dále nastíněného kritického postoje proti sobě stály dva protichůdné zájmy – *klasický* zájem na ochraně stávajícího společensko-politického řádu a proti němu (z pohledu tohoto řádu *revoluční*) zájem na ochraně (udržitelného) klimatu na Zemi.

V environmentální politické filosofii přicházejí v této souvislosti někteří kritici stávajícího společensko-politického (a zvláště politicko-ekonomického) řádu s pojmem *kapitalocén* coby modifikací zavedeného pojmu *antropocén*. Zatímco obecnější pojem antropocén označuje epochu, kdy se člověk stal zásadním činitelem ovlivňujícím planetární prostředí a kdy jeho aktivity již narušují některé přirozené geologické procesy, kapitalocén zužuje perspektivu z lidstva jako celku na konkrétní politicko-ekonomický systém založený na dynamice zisku, imperativu hospodářského růstu a akumulaci kapitálu.³² Tento pojmový posun je důležitý pro nastínění možnosti přechodu k alternativnímu modelu reakce na ohrožující situaci. Bude-li totiž primárním identifikovaným zdrojem ohrožující situace lidstvo jako celek, pak postrádáme potřebnou představu vnějšku systému, což nás vede k tomu, že přistoupíme spíše k resilientnímu modelu založenému na adaptaci a reflektivním přizpůsobení se změnám prostředí. Pokud však jako zdroj ohrožení označíme konkrétní politicko-ekonomický systém, otevírá se cesta i pro model revoluční, který udržuje představu nahrazení řádu, jež umožní novou, alternativní normalitu.

Zde se však dostáváme na hranici použitelnosti diskurzu o mimořádných situacích a mimořádném vládnutí, jak ostatně konstatuje i Dienstbier, když uvádí, že mimořádné vládnutí „nemá směřovat k proaktivní změně státoprávního uspořádání, zejména pak ne, pokud jde o základy ústavního řádu. V takovém případě by totiž nešlo o mimořádné vládnutí, nýbrž o projev ustavující moci.“³³ Samotný pojem výjimečného stavu totiž nutně odkazuje na výjimečnost z pohledu současně platného stavu věcí. Vyhlášení výjimečného stavu coby právně-politický nástroj by pak mělo zajistit návrat k normalitě, tedy k normalitě před vyhlášením výjimky. Proto také Jocelyn Staceyová poukazuje na paradoxní charakter *stavů klimatické nouze*, které již po celém světě vyhlásila řada obcí, regionů i států. Tato vyhlášení sice pracují s pojmem nouzového stavu, ale právě s ohledem na obtížné postižitelnou temporalitu klimatické krize nejde o klasická vyhlášení nouzového stavu ze strany výkonné moci doprovázená opatřeními zajišťujícími návrat k předešlému *statu quo*. Často jde spíše o reformní legislativní balíčky přijaté zákonodárnou mocí či o dokumenty doporučujícího charakteru (*soft law*). Použití pojmu nouze či výjimky tak podle

³² DAUBNER, Peter. Od antropocénu ku kapitalocénu: K postmarxistickému environmentálnímu myšlení. *Kontradikce: Časopis pro kritické myšlení*. 2022, roč. 6, č. 1, s. 49, 56–57.

³³ DIENSTBIER, Jakub. *Teorie mimořádného vládnutí*, s. 40. V terminologii Carla Schmitta by nešlo o diktaturu *komisafskou* (instituit mimořádného vládnutí), ale diktaturu *suverénní* (projev ustavující moci bořící stávající ústavní řád a zakládající řád nový). *Ibidem*, s. 59. Proto také klasický, revoluční a resilientní modely neoznačujeme jako *modely mimořádného vládnutí*, ale šíjeji jako *modely reakcí na mimořádné/krizové/ohrožující situace*.

Staceyové dostatečně nevystihuje charakter a potenciál těchto deklarací, zaměřených spíše směrem do budoucna.³⁴

Ve skeptickém duchu se vyjádřil i filosof Václav Bělohradský, a to směrem k iniciativě environmentálních aktivistů, aby byl ze strany Organizace spojených národů vyhlášen globální výjimečný stav. Dnes podle Bělohradského není možné pracovat s ideou výjimečného stavu, a tedy zároveň potenciálního návratu do normality, neboť „*to bylo normální fungování kapitalismu, které nás do té situace [klimatické krize] dovedlo*“.³⁵ V současném globálním tržním systému totiž podle Bělohradského dominují externality („*dopady jednání aktéra A na aktéra B, aniž by souhlas aktéra B byl nutný k tomu, aby jednání aktéra A bylo legální*“)³⁶ takovým způsobem, že vytvářejí tzv. hyperobjekty.³⁶ Tyto hyperobjekty jako třeba globální oteplování nebo obří plastový „kontinent“ v oceánu mají řadu negativních dopadů, pro které však nikoho nelze legálně odsoudit k náhradě. Mezi legalitou a legitimitou systému, který tuto „invazi hyperobjektů“ způsobuje, se pak „*otevírá konflikt, který je neřešitelný v liberálně demokratickém politickém rámci*“.³⁷

3. Proč ještě nedošlo k revoluci?

Přes výše uvedené konstatování, že samotná logika stávajícího politicko-ekonomického systému je zdrojem ohrožení vícero společensky zásadních referenčních objektů, Bělohradský uvádí, že na revoluci „*nejsme vybaveni ani kulturně, ani politicky*“ a že „*systém není schopen formulovat nějaký revoluční imperativ*“.³⁸ Neschopnost provést revoluční nahrazení současného politicko-ekonomického systému má řadu příčin,³⁹ my se však přidržme jen té, která úzce souvisí s námi probíraným tématem. V našich souvislostech můžeme formulovat a dále podrobněji rozebrat tezi, že revoluce není dost dobře proveditelná, je-li dlouhodobá ohrožující situace „pouze“ ve stavu napětí. To například znamená, že sice dochází ke klimatické změně, jejíž důsledky mohou v budoucnu přinést i katastrofy coby nejzávažnější kategorii Dienstbierovy klasifikace ohrožujících situací, nicméně zatím nedochází k situaci takové intenzity a naléhavosti, kdy by klimatická změna *bezprostředně* hrozila škodami rozkládajícími celý společenský systém.

³⁴ STACEY, Jocelyn. *The Public Law Paradoxes of Climate Emergency Declarations*, s. 295, 311. Nad rámeček našich úvah můžeme podotknout, že alternativou k rámování reformy směřující k environmentální transformaci diskurzem *nouze* může být diskurz *naděje* směřované do budoucna. Elen Stokesová a Caer Smythová používají v diskuzi o velšském Zákonu o budoucích generacích pojem „aspirační legislativa“. Takováto legislativa sice bývá kritizována za to, že obsahuje jen obtížně (či vůbec) vymahatelné normy, nicméně podle autorek má přesto svou hodnotu, zejména v integraci nových priorit do právně-politického řádu a legitimizaci nových rámců jednání. STOKES, Elen – SMYTH, Caer. Hope-Bearing Legislation? The Well-being of Future Generations (Wales) Act 2015. *Transnational Environmental Law*. 2022, Vol. 11, No. 2, s. 584.

³⁵ BĚLOHRADSKÝ, Václav. „Kdo kontroluje pozornost, má i moc.“ Přednáška filosofa Václava Bělohradského || Svobodná akademie. In: *YouTube.com* [online]. 18. 3. 2025 [cit. 2025-05-04]. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=eZnPd8lShaY>.

³⁶ BĚLOHRADSKÝ, Václav. Rozkoly doby postmoderní. In: *Novinky.cz* [online]. 18. 1. 2017 [cit. 2025-05-04]. Dostupné z: <https://www.novinky.cz/clanek/kultura-salon-vaclav-belohradsky-rozkoly-doby-postmoderni-40021340>.

³⁷ BĚLOHRADSKÝ, Václav. „Kdo kontroluje pozornost, má i moc.“

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ Mnohost těchto příčin bývá zhmotněna do známého rčení, připisovaného nejčastěji Fredriku Jamesonovi nebo Slavoji Žižekovi, o tom, že „*[d]nes je snazší představit si konec světa než konec kapitalismu*“.³⁹ Viz FISHER, Mark. *Kapitalistický realismus*. Praha: Rybka Publishers, 2010, s. 9–10.

Nemyslíme si, že je příliš pravděpodobné, že by veřejnost považovala za legitimní přistoupit již ve stavu napětí k revolučním opatřením, která by nebyla v souladu se stávajícím právem. Pokud by politici jednali mimoprávně (v Dienstbierově terminologii v modelu *Extra-Legal Measures*) a odvolávali se například na vázanost morálními normami již v ohrožující situaci typu napětí, je pravděpodobné, že by jejich postup měl více oponentů než za „skutečné“ katastrofy.⁴⁰ Jak vysvětluje Dienstbier, charismatické panství, a tedy odklon od založení systému na legální legitimitě, „jistě převáží, pokud řešíme opravdu mezní situaci existenciálního ohrožení. Mimořádné situace se však neomezují pouze na tyto katastrofy.“⁴¹ Tvrzení, že „[z]a záchranu života a majetku jsou [...] lidé zpravidla vděční“ a mohou tak i bezprávnou záchranu veřejně přijmout, obecně platí.⁴² Pokud se však zatím jedná spíše o abstraktní záchranu životů a majetku budoucích generací, kdy nepociťujeme bezprostřední intenzivní strach, ale spíše nejistou úzkost, je otázka složitější.

Slavoj Žižek v souvislosti s revolučním jednáním rozlišuje mezi modalitami *měl bych* a *musím*. Revoluce pak podle něj přichází až v momentě, kdy se od „měl bych“ přejde k „musím“ – jinými slovy, když se přejde od vůle k puzení. Revoluce tak „není něčím, co bychom ‚měli udělat‘ jako ideál, o nějž usilujeme, nýbrž něčím, co udělat musíme, protože nemůžeme dělat nic jiného“.⁴³ Žižkovy další úvahy, jak je interpretuje Jodi Deanová, pak míří k psychoanalytickému pojetí činu, kdy je (revoluční) čin „reakcí na bezvýchodnou situaci, na ideologický mrtvý bod“.⁴⁴ Tímto směrem již dále pokračovat nebudeme, samotné rozlišení modalit *měl bych* a *musím* však považujeme pro teorii jednání v ohrožujících situacích za zásadní.

Jakub Dienstbier mimořádnou situaci charakterizuje pomocí tří kritérií. Hrozba musí být jednak *přítomná* (zřejmá, zjistitelná), jednak *naléhavá* (vyžadující okamžitou reakci) a *intenzivní* (podstatně ohrožující referenční objekt).⁴⁵ Povaha klimatické krize je taková, že z pohledu její naléhavosti a intenzity vnímáme silně zejména její lokalizované projevy, ony dílčí „výbuchy nehod a pohrom“, avšak nikoli „šum napětí“ na jejich pozadí. Pokud však vnímáme jako naléhavé a intenzivní pouze krátkodobé a lokalizovatelné ohrožující situace, pak je charakter klimatické krize jako něčeho posilovaného samotným fungová-

⁴⁰ I právnicky zajímavý příklad pohromy ústící až v katastrofu, byť v rámci literární fikce, podává Kim Stanley Robinson v románu *Ministerstvo pro budoucnost*. Román začíná tím, že v Indii proběhne vlna veder s miliony obětí. Indická vláda na to zareaguje metodou solárního geoinženýrství a bez konzultace s mezinárodním společenstvím rozprašuje do atmosféry z letadel aerosol, čímž chce napodobit výbuch sopky, který by dočasně způsobil globální ochlazení. Následující dialog vysoce postavených diplomatek nastiňuje dva pohledy na mimoprávní opatření i v ohrožující situaci zvláště vysoké intenzity:

„Hele, co je to za řeč, že se vaše letectvo chystá zopakovat *Pinatubo*?“

„Spíš *Pinatubo* krát dva. Na doporučení naší akademie věd a z nařízení premiéra.“

„No ale co dohoda?“ namítla Mary, sedla si na židli a soustředila se na hlas své kolegyně. „Víš přece, co v ní stojí. Bez porady a souhlasu nejsou zásahy do atmosféry povolené.“

„Rozhodli jsme se dohodu porušit,“ pronesla Čandra lakonicky.

„Nikdo ale neví, jaký to bude mít dopad!“ [...]

„Mary!“ zvolala Čandra. „Laskavě si dej pohov! Já vím, co mi řekneš, takže se neobtěžuj. Tady v Indii jsme si jistí tímhle: umřely miliony lidí.“

ROBINSON, Kim Stanley. *Ministerstvo pro budoucnost*. Brno: Jota, 2024, s. 24.

⁴¹ DIENSTBIER, Jakub. *Teorie mimořádného vládnutí*, s. 147, 145.

⁴² *Ibidem*, s. 147.

⁴³ Citováno z DEANOVÁ, Jodi. *Slast a politika: Žižkova politická teorie*. Praha: Filosofia, 2014, s. 215.

⁴⁴ *Ibidem*, s. 217.

⁴⁵ DIENSTBIER, Jakub. *Teorie mimořádného vládnutí*, s. 5–8.

ním politicko-ekonomického řádu možné postihnout jen velmi obtížně. Nutnost náhrady stávajícího *statu quo* pak není pocíťována v modalitě *musím* a revoluční model reakce na ohrožující situaci, měl-li by předpokládat širokou lidovou podporu, nelze realisticky aplikovat.⁴⁶

Při zohlednění specifik dlouhodobé temporality klimatické krize by ovšem Dienstbier mohl připojit ještě jedno kritérium mimořádnosti, které by mohlo být k naléhavosti či intenzitě alternativní, a tím je *nezvratnost*. Bývalý americký viceprezident Al Gore ve své knize *Země na míse vah* podobně jako my v dosavadních úvahách konstatuje, že všeobecného konsensu s nějakým politickým principem (kterým by se podle Gorea měla stát záchrana životního prostředí) se v minulosti podařilo dosáhnout jen tehdy, „*pokud se společnost jako taková ocitla v ohrožení života*“.⁴⁷ Zatímco prizmatem naléhavosti a intenzity tu takové ohrožení být ještě nemusí, z pohledu nezvratnosti už bychom podle Gorea měli být ostražitější. Problémem totiž je u klimatické krize zvláště to, že nezvratnost časově předchází naléhavost a intenzitu. Krize by tak mohla do stádia nezvratnosti přejít „*mnohem dříve, než se její následky projeví dostatečně zřetelně na to, aby vyburcovaly veřejné mínění*“.⁴⁸ Zařazení alternativního kritéria nezvratnosti by pak mohlo znamenat posun těch situací, které bychom v Dienstbierově klasifikaci řadili pod stavy napětí coby ještě řádné situace, do kategorie situací mimořádných. Potenciální politický důsledek tohoto teoretického posunu by tak mohl spočívat v tom, že i pro tyto situace by mohly být vytvořeny specifické instituce mimořádného vládnutí.

Závěr

Předložená diskuzní studie ke knize Jakuba Dienstbiera *Teorie mimořádného vládnutí* se zaměřila na výzvy, které pro klasický model mimořádného vládnutí představuje rozšíření množiny referenčních objektů, které si veřejná moc klade za úkol chránit. Jsou-li jedněmi z těchto referenčních objektů životní prostředí a (udržitelný) život na planetě Zemi, ohrožené současnou klimatickou krizí, pak musí teorie i praxe reakcí na ohrožující situace vzít v úvahu minimálně tři základní posuny: 1) referenční objekt je nepolitického charakteru; 2) jde o ohrožující situace s velmi dlouhou časovostí; a 3) cílem jednání v ohrožující situaci není nutně návrat ke *statu quo*, který ohrožení předcházel, neboť to mohou být právě základní principy fungování politicko-ekonomického řádu, které rizika způsobují. V reakci na tyto posuny jsme se zabývali dvěma základními alternativami vůči klasickému modelu reakcí na ohrožující situace, a to modelu resilientnímu, založenému na reflexivité systému vůči změně prostředí, jeho adaptaci na narušení a na obnovení funkční rovnováhy, a modelu revolučnímu, spočívajícemu v nahrazení daného systému. V kontextu

⁴⁶ Zdráhavost ve věci podstatného snížení emisí CO₂ (které jsou považovány za hlavní antropogenní příčinu globálního oteplování), jež by šlo na úkor aktuálního společenského blahobytu, tak vede některé (nejen klimatické) vědce ke skepsi nejen ohledně kapitalismu, ale také demokracie. Například psycholog Daniel Kahneman obecně konstatoval, že v určitých ohledech stále ještě vzdálená a abstraktní hrozba klimatické změny nemá dostatečný potenciál pro mobilizaci veřejného mínění. To podle některých dalších autorů znamená, že demokratické instituce, které jsou na práci s (krátkodobě orientovaným) veřejným míněním založeny, nejsou optimálními společenskými institucemi pro zvládnutí problému klimatické změny. Podrobněji viz STEHR, Nico. *Exceptional Circumstances: Does Climate Change Trump Democracy?* *Issues in Science and Technology*. Winter 2016, s. 39–41.

⁴⁷ Citováno z ŠTAHEL, Richard. *Pojem krízy v environmentálnom myslení*, s. 122.

⁴⁸ *Ibidem*, s. 122.

revolučního modelu jsme si položili otázku jeho realizovatelnosti v situaci, kdy je ohrožující situace ve stavu „pouhého“ napětí.

V závěru jsme navrhli doplnění Dienstbierových kritérií definujících mimořádnou situaci o kritérium nezvratnosti, které by mohlo být v některých případech alternativním ke kritériím naléhavosti a intenzity. Práce s tímto novým kritériem by hypoteticky mohla vést k přistoupení k mimořádnému vládnutí i v situacích napětí, které Dienstbier s ohledem na svá současná kritéria považuje za řádné. To však nutně neznamená, že bychom přístup k mimořádnému vládnutí s ohledem na klimatickou krizi jasně doporučovali. Jak totiž správně poznamenává sociolog Nico Stehr, pro potýkání se s tak komplexní a dlouhodobou ohrožující situací typu klimatické změny nemáme historický precedens, kterým bychom se v otázce vládnutí mohli inspirovat.⁴⁹ Odpověď na otázku, zda tuto ohrožující situaci zvládat pomocí nástrojů mimořádného vládnutí, které spolu zpravidla nesou i omezení některých práv a svobod, nebo naopak skrze rozšíření demokratické participace, by tak zatím byla předčasná.

⁴⁹ STEHR, Nico. *Exceptional Circumstances*, s. 39.

Between Spontaneity and Directive: Thoughts about Societal Steering in the Czechoslovak 1960s

Jan Géryk (<https://orcid.org/0000-0002-0792-1713>)

Abstract: The study analyzes discussions in the reform Communist environment in Czechoslovakia in the 1960s in order to explore the specific space of societal steering between the poles of “spontaneity” and “directive”. The political situation of the specific post-Stalinist period was characterised by refusing the directive management of the period of sharpened class struggle and the “cult of personality”. At the same time, however, even the inclusion of market elements in the planned economy at that time did not imply a move towards a fully market system, labelled negatively as “spontaneous”. In such a politically limited space, innovative modes of management were thought over, especially scientific management. The paper concludes that the management of society between the poles of spontaneity and directive is very demanding regarding the internalisation of the morality of the prevailing social system by the individuals. In Czechoslovakia, such demands should have been strengthened by the declaration of socialism as a new epoch in the 1960 Constitution. Nevertheless, the paper finds the search for ways of societal steering in such a space between spontaneity and directive inspiring in some moments, especially in the context of contemporary challenges such as climate change or the development of artificial intelligence.

Keywords: societal steering, organized modernity, scientific technological revolution, spontaneity, directive, reform communism, Czechoslovak post-Stalinism